

ЭКОЛОГИЯ ЖӘНЕ АУЫЛШАРУАШЫЛЫҒЫ ҒЫЛЫМДАРЫ ЭКОЛОГИЯ И СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ НАУКИ

ГТАМР 43.01

ӘОЖ 504(574)

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Пазылова С.Б., техника ғылымдарының кандидаты, sandubai1977@mail.ru

Қызылорда ашық университеті Қызылорда қ., Қазақстан Республикасы

Аңдатпа. Мақалада қазіргі Қазақстандағы негізгі экологиялық мәселелер қарастырылады. Атап айтқанда, атмосфералық ауаның ластануы, су ресурстарының тапшылығы мен ластануы, тұрмыстық қалдықтардың көбеюі, жердің деградациясы мен шөлейттенуі, климаттың өзгеруі және биоауантүрліліктің азаюы талданады. Сонымен қатар аталған мәселелердің қоршаған ортаға, халықтың денсаулығына және елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына әсері сипатталады. Қазақстандағы экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және қоршаған ортаны қорғау бағытындағы мемлекеттік шараларға назар аударылады. Мақалада экологиялық проблемаларды шешудің негізгі жолдары ретінде «жасыл экономикаға» көшу, табиғи ресурстарды тиімді пайдалану, қалдықтарды қайта өңдеу, жаңартылатын энергия көздерін дамыту, су үнемдеу технологияларын енгізу және халықтың экологиялық мәдениетін арттыру ұсынылады. Автор экологиялық тұрақты даму мемлекет, бизнес және қоғамның өзара жауапкершілігі мен бірлескен іс-қимылына байланысты екенін атап көрсетеді.

Түйін сөздер: экология, қоршаған орта, Қазақстан, экологиялық мәселелер, экологиялық қауіпсіздік, ауа ластануы, су ресурстары, тұрмыстық қалдықтар, климаттың өзгеруі, жасыл экономика, экологиялық мәдениет, тұрақты даму.

Аннотация. В статье рассматриваются основные экологические проблемы современного Казахстана. В частности, анализируются загрязнение атмосферного воздуха, дефицит и загрязнение водных ресурсов, увеличение объёма бытовых отходов, деградация земель и опустынивание, изменение климата, а также сокращение биоразнообразия. Кроме того, описывается влияние указанных проблем на окружающую среду, здоровье населения и социально-экономическое развитие страны. Особое внимание уделяется государственным мерам, направленным на обеспечение экологической безопасности и охрану окружающей среды в Казахстане. В статье в качестве основных путей решения экологических проблем предлагаются переход к «зелёной экономике», эффективное использование природных ресурсов, переработка отходов, развитие возобновляемых источников энергии, внедрение водосберегающих технологий и повышение экологической культуры населения. Автор отмечает, что экологически устойчивое развитие зависит от взаимной ответственности и совместных действий государства, бизнеса и общества.

Ключевые слова: экология, окружающая среда, Казахстан, экологические проблемы, экологическая безопасность, загрязнение воздуха, водные ресурсы, бытовые отходы, изменение климата, зелёная экономика, экологическая культура, устойчивое развитие.

Кіріспе. Қоршаған ортаны қорғау – қазіргі қоғам алдында тұрған ең маңызды мәселелердің бірі. Табиғи ресурстардың шамадан тыс пайдаланылуы, өнеркәсіптің дамуы, халық санының өсуі, урбандалу және тұтыну көлемінің артуы табиғатқа түсетін антропогендік қысымды күшейтіп отыр. Экологиялық мәселелер тек табиғатқа ғана емес, адамның денсаулығына, әлеуметтік жағдайына және экономикалық дамуына да тікелей әсер етеді.

Қазақстан табиғи ресурстарға бай мемлекет болғанымен, оның аумағында бірқатар күрделі экологиялық проблемалар қалыптасқан. Ауа сапасының төмендеуі, су

ресурстарының тапшылығы мен ластануы, тұрмыстық қалдықтардың көбеюі, жердің деградациясы, шөлейттену, биоалуантүрліліктің азаюы және климаттың өзгеруі – елдің экологиялық қауіпсіздігіне әсер ететін негізгі факторлардың қатарына жатады.

Қазақстанда бұл мәселелерді шешуге бағытталған мемлекеттік саясат қалыптасқан. Атап айтқанда, «жасыл экономикаға» көшу, табиғи ресурстарды тиімді пайдалану, қалдықтарды басқару, экологиялық мәдениетті арттыру және қоршаған ортаны қорғау бағытында бірқатар бағдарламалар жүзеге асырылуда. Қазақстанның «жасыл экономикаға» көшу тұжырымдамасы табиғи ресурстарды тиімді пайдалануды, қоршаған ортаға түсетін жүктемені азайтуды және халықтың өмір сүру сапасын жақсартуды негізгі мақсаттардың бірі ретінде белгілейді.

Негізгі бөлім. 1. Атмосфералық ауаның ластануы. Қазақстандағы маңызды экологиялық мәселелердің бірі – атмосфералық ауаның ластануы. Бұл мәселе әсіресе ірі өнеркәсіптік қалалар мен халық тығыз орналасқан елді мекендерде өзекті. Өнеркәсіп кәсіпорындары, жылу электр станциялары және автокөліктер атмосфераға түрлі зиянды заттардың таралуына себеп болады.

Көмірге тәуелді энергетика да ауа сапасына әсер ететін факторлардың бірі болып табылады. Қыста жылыту маусымы басталған кезде кейбір қалаларда атмосфералық ауаның ластану деңгейі жоғарылайды. Ауаның сапасының нашарлауы адамның тыныс алу жүйесіне, жүрек-қан тамырлары жүйесіне және жалпы денсаулығына кері әсер етуі мүмкін.

Бұл мәселені шешу үшін кәсіпорындардағы тазарту технологияларын жаңарту, шығарындыларды тұрақты бақылау, энергия тиімділігін арттыру және таза энергия көздерін дамыту қажет. Сонымен бірге қоғамдық көлікті дамыту, электр көліктерінің үлесін арттыру және қалалардағы көлік қозғалысын тиімді ұйымдастыру да маңызды.

Қазақстанның «жасыл экономикаға» көшу тұжырымдамасында ауаның ластануын төмендету, энергия тиімділігін арттыру және қоршаған ортаға түсетін қысымды азайту жеке бағыттар ретінде қарастырылған.

2. Су ресурстарының мәселесі. Су – кез келген мемлекеттің экономикалық және әлеуметтік дамуы үшін стратегиялық маңызы бар ресурс. Қазақстан үшін су мәселесінің өзектілігі климаттық жағдайға, су ресурстарының аумақ бойынша біркелкі бөлінбеуіне және трансшекаралық өзендерге тәуелділікке байланысты артып отыр.

Ауыл шаруашылығы, өнеркәсіп және тұрмыстық қажеттіліктер суды көп мөлшерде пайдалануды талап етеді. Сонымен қатар суару жүйелеріндегі шығындар мен ескі инфрақұрылым суды тиімсіз пайдалануға алып келеді. Кейбір су нысандарының ластануы да экологиялық қауіп тудырады.

Су ресурстарын сақтау үшін су үнемдеу технологияларын енгізу, құбырлар мен суару жүйелерін жаңарту, ағынды суларды сапалы тазарту және суды қайта пайдалану жүйесін дамыту қажет. Әсіресе ауыл шаруашылығында заманауи суару технологияларын кеңінен қолдану маңызды.

Қазақстанның «жасыл экономикаға» көшу тұжырымдамасында су ресурстарын тұрақты пайдалану негізгі бағыттардың бірі ретінде көрсетілген. Сонымен қатар 2024–2030 жылдарға арналған іс-шаралар жоспарында су ресурстарының сапасын жақсартуға байланысты нақты мақсатты көрсеткіштер белгіленген.

3. Қалдықтарды басқару мәселесі. Қазіргі қоғамда тұрмыстық қалдықтардың көлемі жыл сайын артып келеді. Пластик, қағаз, шыны және басқа да материалдардың көп мөлшерде қоқыс полигондарына түсуі қоршаған ортаға кері әсер етеді.

Қалдықтарды дұрыс басқарудың тиімді жолдарының бірі – оларды сұрыптау және қайта өңдеу. Қағаз, пластик, металл және шыны сияқты материалдарды қайта өңдеу табиғи ресурстарды үнемдеуге және полигондарға түсетін қалдық көлемін азайтуға мүмкіндік береді.

Бұл бағытта халықтың экологиялық мәдениетін арттыру ерекше маңызды. Адамдар қоқысты сұрыптаудың маңызын түсініп, күнделікті өмірде жауапты тұтыну қағидаларын ұстануы қажет. Мемлекет тарапынан қалдықтарды бөлек жинауға арналған

инфрақұрылымды көбейту, қайта өңдеу кәсіпорындарын қолдау және қалдықтарды басқару жүйесін жетілдіру қажет.

4. Жердің деградациясы және шөлейттену. Қазақстан аумағының басым бөлігі құрғақ климаттық аймақтарға жатады. Сондықтан жердің шөлейттенуі мен деградациясы ел үшін маңызды экологиялық мәселелердің бірі болып табылады.

Жер ресурстарының жағдайына климаттың өзгеруі, жайылымдардың шамадан тыс пайдаланылуы, ауыл шаруашылығындағы тиімсіз әдістер және су тапшылығы әсер етеді. Топырақ құнарлылығының төмендеуі ауыл шаруашылығының өнімділігіне де кері әсерін тигізеді.

Бұл мәселені шешу үшін жерді тиімді пайдалану, жайылымдарға түсетін жүктемені реттеу, топырақты қорғау технологияларын енгізу және орман алқаптарын көбейту қажет. Сонымен қатар деградацияға ұшыраған аумақтарды қалпына келтіруге бағытталған ұзақ мерзімді жобаларды іске асыру маңызды.

5. Климаттың өзгеруі және табиғи экожүйелерді сақтау. Климаттың өзгеруі Қазақстан үшін де маңызды сын-қатер болып отыр. Температураның өзгеруі, құрғақшылықтың күшеюі, су тапшылығы және табиғи апаттардың қаупі экономиканың әртүрлі салаларына әсер етуі мүмкін.

Климаттың өзгеруі ауыл шаруашылығына, су ресурстарына және биоалуантүрлілікке тікелей ықпал етеді. Табиғи экожүйелердің бұзылуы жануарлар мен өсімдіктердің кейбір түрлерінің мекен ету ортасының қысқаруына әкелуі мүмкін.

Сондықтан табиғи аумақтарды қорғау, ормандарды қалпына келтіру, ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың тиімділігін арттыру және сирек кездесетін жануарлар мен өсімдіктерді сақтау маңызды. Сонымен бірге жаңартылатын энергия көздерін дамыту және парниктік газдар шығарындыларын азайту климаттық саясаттың маңызды элементтері болуы тиіс.

Қазақстанның «жасыл экономика» тұжырымдамасы табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануды, экожүйелерді сақтауды және Париж келісімі аясындағы климаттық міндеттемелерді орындауды көздейді.

6. Экологиялық мәдениетті қалыптастыру. Экологиялық мәселелерді тек мемлекеттік бағдарламалар мен заңдар арқылы шешу жеткіліксіз. Қоршаған ортаны қорғауға әр азаматтың қатысуы қажет. Осы тұрғыдан алғанда, халықтың экологиялық мәдениетін қалыптастырудың маңызы зор.

Экологиялық мәдениет адамның табиғатқа деген жауапты көзқарасын білдіреді. Оған суды және электр энергиясын үнемдеу, қоқысты қоршаған ортаға тастамау, табиғи ресурстарды ұқыпты пайдалану, қоғамдық орындарды таза ұстау және табиғатты қорғау іс-шараларына қатысу сияқты қарапайым әрекеттер жатады.

Қазақстанда осы бағытта «Таза Қазақстан» тұжырымдамасы жүзеге асырылуда. 2024–2029 жылдарға арналған тұжырымдама экологиялық ойлауды қалыптастыруды, жауапты мінез-құлықты дамытуды, экологиялық білім беруді және халықты ақпараттандыруды қамтиды.

Экологиялық мәдениетті бала кезден қалыптастыру қажет. Мектептер мен жоғары оқу орындарында экологиялық білімді күшейту, жастардың экологиялық жобаларын қолдау және қоғамның табиғатты қорғауға қатысуын арттыру болашақта оң нәтижелер береді.

Қорытынды. Қазақстандағы экологиялық мәселелер бір-бірімен тығыз байланысты және оларды шешу ұзақ мерзімді әрі жүйелі жұмысты талап етеді. Ауаның ластануы, су ресурстарының тапшылығы, қалдықтардың көбеюі, жердің деградациясы, климаттың өзгеруі және биоалуантүрліліктің азаюы — тек табиғатқа ғана емес, қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуына да әсер ететін мәселелер.

Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін мемлекет, бизнес және қоғам арасында ортақ жауапкершілік қалыптасуы қажет. Мемлекет тиімді заңнамалық және экономикалық тетіктерді енгізсе, кәсіпорындар экологиялық таза технологияларға көшіп, ал азаматтар табиғатқа жауапты көзқарас танытқанда ғана тұрақты нәтиже қалыптасады.

Қазақстан үшін «жасыл экономикаға» көшу – экологиялық мәселелерді шешудің маңызды бағыттарының бірі. Бұл табиғи ресурстарды үнемдеумен қатар, жаңа технологияларды енгізуге, энергия тиімділігін арттыруға және халықтың өмір сүру сапасын жақсартуға мүмкіндік береді. Қазіргі таңда экологиялық саясаттың маңызды бөлігі табиғатты қорғаумен ғана шектелмей, қоғамның экологиялық мәдениетін қалыптастыруға бағытталуы тиіс.

Қоршаған ортаны қорғау – бүгінгі ұрпақтың ғана емес, келешек ұрпақ алдындағы жауапкершілігі. Сондықтан табиғи байлықтарды ұтымды пайдалану және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету Қазақстанның ұзақ мерзімді дамуының маңызды шарты болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Президенті. Қазақстан Республикасының «жасыл экономикаға» көшуі жөніндегі тұжырымдамасы. 2013 жылғы 30 мамырдағы №577 Жарлық.
2. Қазақстан Республикасының Президенті. «Жасыл экономикаға» көшу жөніндегі тұжырымдамаға өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы. 2024 жылғы 10 маусымдағы №568 Жарлық.
3. Қазақстан Республикасы Үкіметі. «Жасыл экономикаға» көшу жөніндегі тұжырымдаманы іске асыру бойынша 2024–2030 жылдарға арналған іс-шаралар жоспары. 2024 жылғы 29 қарашадағы №1019 қаулы.
4. Қазақстан Республикасы Экология және табиғи ресурстар министрлігі. 2024 жылға арналған қоршаған ортаның жай-күйі және Қазақстан Республикасының табиғи ресурстарын пайдалану туралы Ұлттық баяндама.
5. Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің ресми ақпараттық ресурсы. 2024-2029 жылдарға арналған «Таза Қазақстан» экологиялық мәдениетті дамыту тұжырымдамасы.
6. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы. «Жасыл экономика» көрсеткіштері – 2025. – URL: <https://stat.gov.kz/green-economy-indicators/> (қаралған күні: 09.10.2026)..